

КОГНІТИВНО-ОПЕРАЦІЙНА ПІДСИСТЕМА ГОТОВНОСТІ ДО ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ: СТРУКТУРА, КОМПОНЕНТИ, ФУНКЦІЇ

І.В.Кучерак

аспірант

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

В даній публікації обґрунтовано доцільність використання в дослідженні готовності до професійного спілкування системного підходу, виділено основні компоненти (підсистеми) готовності до професійного спілкування як складної системи, більш детально охарактеризовано когнітивно-операційну підсистему – її структуру, компоненти, функції. Визначено перспективи подальших наукових досліджень у даному напрямі.

Ключові слова: професійне спілкування, системний підхід, когнітивно-операційна підсистема.

Сучасні завдання, що постають перед системою освіти, потребують від випускників вищих навчальних закладів володіння конструктивними підходами і продуктивними технологіями професійного спілкування. Оволодіння і ефективне використання основ, норм і правил професійного спілкування може відіграти вирішальне значення для росту престижу і конкурентоспроможності майбутнього вчителя, тому в структурі формування готовності до педагогічної діяльності особливе місце посідає готовність до професійного спілкування.

Аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчив, що проблема формування готовності до професійного спілкування була і є предметом численних досліджень як українських, так і зарубіжних (Л.Я.Бірюк, А.М.Богуш, Л.О.Савенкова, Т.Д.Щербан, Л.В.Барановська, О.О.Павленко, О.О.Леонтєв, І.А.Зимняк, Н.Д.Гальскова, М. Аргіл, Г. Баннер, Е. Врегг, Д.Ейсенсон) психологів, педагогів, лінгвістів.

Однак, не зважаючи на велику кількість праць та актуальність, можна констатувати, що на сьогоднішній день проблема формування готовності до професійного спілкування у майбутнього вчителя далека від остаточного вирішення. Необхідними є дослідження, які розглядали б не лише формування окремих (когнітивних, технологічних чи мотиваційних) елементів готовності до професійного спілкування, а, насамперед, досліджували б даний феномен як цілісну систему, значимий компонент професійної діяльності майбутнього педагога.

Мета даної публікації:

1. Обґрунтувати доцільність використання в дослідженні готовності до професійного спілкування системного підходу.

2. Виділити основні компоненти (підсистеми) готовності до професійного спілкування як складної системи.

3. Більш детально охарактеризувати когнітивно-операційну підсистему – її структуру, компоненти, функції.

4. Визначити перспективи подальших наукових досліджень у даному напрямку.

Розуміння готовності до професійного спілкування як певного складного цілого не лише дозволить зрозуміти суть процесу формування, але й дасть можливість керувати ним і, відповідно, підвищити його ефективність.

В цьому аспекті, на наш погляд, доцільним є розгляд «готовності до професійного спілкування» з позицій системного підходу, який дозволяє наступне.

1. Розглядати готовність до професійного спілкування, відповідно до загальної теорії систем, як деяке складне ціле, що володіє яскраво вираженими межами і відносно незалежними складовими, пов'язаними між собою так, що зміна положення чи стану однієї частини обов'язково веде до зміни стану інших частин. Ми дотримуємось, у трактуванні готовності до професійного спілкування як складного системного утворення, визначення поняття система В.Г.Афанасьєва, який розглядає дану дефініцію як сукупність об'єктів, взаємодія яких обумовлює наявність нових інтеграційних якостей, не властивих утворюючим її частинам, компонентам ... компонентам, зв'язок між якими настільки тісний і обмежений, що зміна одного із них... викликає ту чи іншу зміну інших, а часто і системи в цілому [7].

2. Виділити властивості, що характеризують готовність до професійного спілкування як систему, а саме :

- цілісність (взаємозумовленість, внутрішню єдність складових компонентів системи);

- сумісність чи несумісність з іншими системами;
- адаптація (реакція на оточуюче середовище і її взаємодію);
- наявність двох чи більше зв'язків між компонентами (просторові, генетичні, функціональні тощо);
- структурованість системи;
- управління системою;
- цілеспрямованість;
- самоорганізація;
- функціонування;
- розвиток

3. У структурі готовності до професійного спілкування виділити підсистеми, їх властивості, відношення і взаємодії, рівні та ієрархію.

Таким чином, використання системного підходу в дослідженні готовності до професійного спілкування дозволить нам систематизувати та інтегрувати накопичені знання, знаходити інваріанти психолого-педагогічних описів, уникати недоліків локального підходу, підвищувати ефективність системних досліджень і процесу навчання тощо. Даний підхід дозволить більш ґрунтовно описати досліджуваний феномен, а отже, і виділити більш ефективні шляхи вирішення багатьох теоретичних і прикладних задач, що підвищить продуктивність формування готовності майбутнього вчителя до професійного спілкування.

Відповідно до основних завдань системних досліджень, в процесі аналізу, визначимо компоненти, структуру і функції основних підсистем готовності до професійного спілкування.

З позиції системного підходу готовність до професійного спілкування ми розглядаємо як складну систему, що динамічно розвивається і утворюється взаємозв'язком ціннісно-цільової, когнітивно-операційної і рефлексивно-оціночної підсистем та реалізується в процесі спільної діяльності педагога і учнів.

Ціннісно-цільова підсистема готовності до професійного спілкування майбутнього вчителя відображає світогляд, «філософію» педагога; цільові характеристики освітніх концепцій та технологій, які він приймає і використовує в практичній діяльності; цілі конкретного уроку, теми, розділу, навчального предмету в цілому.

Когнітивно-операційна підсистема складає сукупність науково-теоретичних знань і вмінь майбутнього вчителя, необхідних йому для побудови і розвитку власної готовності до професійного спілкування, і включає: знання в галузі загальної педагогіки, психології, фізіології, гігієни; знання принципів і закономірностей процесу навчання, дидактичних категорій та їх технологічних характеристик; спеціальні знання по конкретному предмету; педагогічні уміння; сукупність прийомів, форм і технологій навчання,

якими володіє вчитель та використовує в процесі навчання школярів.

Рефлексивно-оціночна підсистема включає самоаналіз і самооцінку майбутнім вчителем свого професійного спілкування та його результатів, дозволяє осмислити і оцінити ступінь реалізації бажаних цілей, направлених на розкриття сутнісних сил учнів в процесі навчання.

Розглянемо більш детально когнітивно-операційну (от лат. *cognito* – пізнання, ознайомлення) підсистему готовності до професійного спілкування майбутнього вчителя.

Аналіз наукової літератури визначив наше розуміння терміну підсистема як частини системи з деякими зв'язками і відношеннями. Тобто, підсистема – це складова системи, що виконує певну частину праці, необхідну для досягнення загальної цілі. Будь-яка система складається із підсистем, підсистема будь-якої системи може сама бути розглянута як система.

Отже, визначимо структуру когнітивно-операційної підсистеми готовності до професійного спілкування майбутнього вчителя. Поняття «структура» в науковій літературі трактується як сукупність зв'язків і відношень між частинами цілого, необхідних для досягнення цілі. Ціль формування когнітивно-операційної підсистеми готовності до професійного спілкування як системи – озброєння майбутніх педагогів необхідними знаннями, направленими на досягнення професіоналізму у спілкуванні. Професіоналізм ми розуміємо як сукупність, набір особистісних характеристик людини, необхідних для успішного виконання діяльності на рівні сучасних вимог науки і техніки [5; 6].

Структура створюється на основі виділення і спеціалізації функцій. Це своєрідний апарат когнітивно-операційної підсистеми готовності до професійного спілкування, що забезпечує єдність та стійкість її складників, компонентів, і надійне функціонування підсистеми в цілому.

Аналіз когнітивно-операційної підсистеми готовності до професійного спілкування майбутнього вчителя як системного утворення передбачає виділення специфічних функцій, які сприяють її збереженню, підтриманню і розвитку: аксіологічної, гносеологічної, прогностичної, інструментальної, креативної і рефлексивної, що відображають різні аспекти готовності.

Аксіологічна функція виконує роль ціннісних координат в структурі когнітивно-операційної підсистеми майбутнього вчителя, відображає його методологічну позицію, забезпечує стратегічний орієнтир професійного світогляду.

Гносеологічна функція полягає в цілеспрямованому пошуку, вивченні, відборі і систематизації майбутнім вчителем знань, передового педагогічного досвіду, необхідних для реалізації спілкування на високому професійному рівні;

Прогностична функція визначає динамічний характер професійно-педагогічної діяльності і виявляється в отриманні майбутнім вчителем випереджуючої інформації про напрямок розвитку його когнітивно-операційної підсистеми готовності до професійного спілкування, що дозволяє передбачити можливі зміни і цілеспрямовано вносити необхідні корективи.

Інструментальна функція проявляється в реалізації операційного компонента когнітивно-операційної підсистеми, дає можливість реалізувати прийняті вчителем освітні цінності на прикладному рівні.

Рефлексивна функція орієнтує майбутнього вчителя на самоаналіз і самооцінку способів і результатів своєї професійно-педагогічної діяльності, дидактичних труднощів і виникаючих проблем, вибір ціннісних орієнтирів і світоглядних позицій, сприяє самокерованому розвитку когнітивно-операційної підсистеми готовності до професійного спілкування.

Креативна функція проявляється в направленості майбутнього вчителя на зміни, оновлення, удосконалення когнітивно-операційної підсистеми, відображає відкритість майбутнього педагога до нового, коли усвідомлюється потреба у сприйнятті нових цінностей, знань і способів діяльності.

Незалежно від спеціалізації і характеру майбутньої професійної діяльності, будь-який спеціаліст-початківець повинен володіти фундаментальними теоретичними знаннями та практичними вміннями, які визначатимуть склад когнітивно-операційної підсистеми та впливатимуть на рівень його готовності до професійного спілкування. Це, насамперед, знання в галузі загальної педагогіки, психології: суті професійного спілкування вчителя, його цілей, функцій в навчальному процесі, критеріїв та факторів ефективності, основних стилів спілкування та їх впливу на розвиток пізнавальної активності і результативності навчальної діяльності учнів, а також практичні вміння використовувати ці знання в педагогічній діяльності. Окреслені знання і вміння ми визначаємо, відповідно до основних положень системного підходу, як елементи (ті частини системи, які вважаються найменшими і неподільними) когнітивно-операційної підсистеми.

Як свідчить практика, такі елементи когнітивно-операційної підсистеми не завжди є достатніми для формування готовності до спілкування на високому професійному рівні. В умовах глобальних змін, які охопили все світове співтовариство, ускладнення життя і прискорення його

темпу вимоги до професійного спілкування особливо високі. Одним із популярних зараз методів досягнення таких завдань є Нейролінгвістичне програмування (Neuro-linguistic Programming, НЛП) – управління людською свідомістю за допомогою лінгвістичних конструкцій, архетипів, візуальних зображень тощо.

На жаль, в Україні ще не достатньо досліджень чи просто матеріалів про використання нейролінгвістичного програмування в освіті і зокрема, в формуванні готовності до професійного спілкування у майбутнього вчителя. Однак, ефективність зарубіжних досліджень, зумовлює необхідність появи відповідних праць і в Україні.

Отже, відповідно до основних положень нейролінгвістичного програмування, в когнітивно-операційну підсистему готовності майбутнього вчителя до професійного спілкування ми включаємо, відповідно до мети нашого дослідження та окрім вище перерахованих, такі елементи :

- знання репрезентативних систем, невербальних каналів інформації,
- теоретичних положень і практичних вмінь використання технік встановлення і підтримання раппорту (rapport),
- теоретичних положень і практичних вмінь міжгалузевого і комплексного методу «якорів» (anchors),
- використання особливостей людської підсвідомості тощо.

Наведений перелік компонентів когнітивно-операційної підсистеми готовності до професійного спілкування не претендує на завершеність, оскільки потребує подальших наукових розробок. Зокрема, мова йде про включення в дану підсистему елементів ТРЗВ-технології Г.Альтшулера.

Таким чином, подальші наукові дослідження даної проблеми передбачатимуть здійснення таких завдань:

1. Охарактеризувати рефлексивно-оціночну, ціннісно-цільову підсистему готовності до професійного спілкування - їх структуру, компоненти, функції.

2. Спираючись на основні положення системного підходу, розробити педагогічну модель формування готовності до професійного спілкування, що включатиме три компоненти – діагностичний, змістовно-цільовий (з виділенням когнітивно-операційної, рефлексивно-оціночної, ціннісно-цільової підсистем) та результативний.

3. В рамках діагностичного компонента – визначити вихідний рівень сформованості готовності у майбутніх вчителів до

професійного спілкування в умовах традиційного навчального процесу у вищій школі.

4. В контексті змістовно-цільового компоненту розробити технологію формування готов-

ності у майбутніх вчителів до професійного спілкування.

5. В межах результативного компоненту – здійснити експериментальну перевірку даної технології.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Афанасьев В.Г.* Общество: системность, познание, управление. – М.: Политиздат, 1981. – 432 с.
2. *Бадмаев Б.Ц.* Психология и методика ускоренного обучения. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1998. – 272 с.
3. *Ганзен В.А.* Системные описания в психологии. – Л.: Изд-во Ленингр.ун-та, 1984. – 176 с.
4. *Ирхина И.В.* Дидактическая система учителя: концепция и технология развития: Монография. – Белгород: Изд-во БелГУ, 2005. – 213 с.
5. *Кузьмина Н.В.* Проблемы профессиональной подготовки специалистов в вузах // Проблемы отбора и профессиональной подготовки специалистов в вузах / Под ред. Н. В. Кузьминой. – Л.: Просвещение, 1970. – С. 47-61.
6. *Маркова А.К.* Психология профессионализма. – М.: Логос, 1996. – 309 с.

Стаття надійшла до редакції 11.06.2007 р.